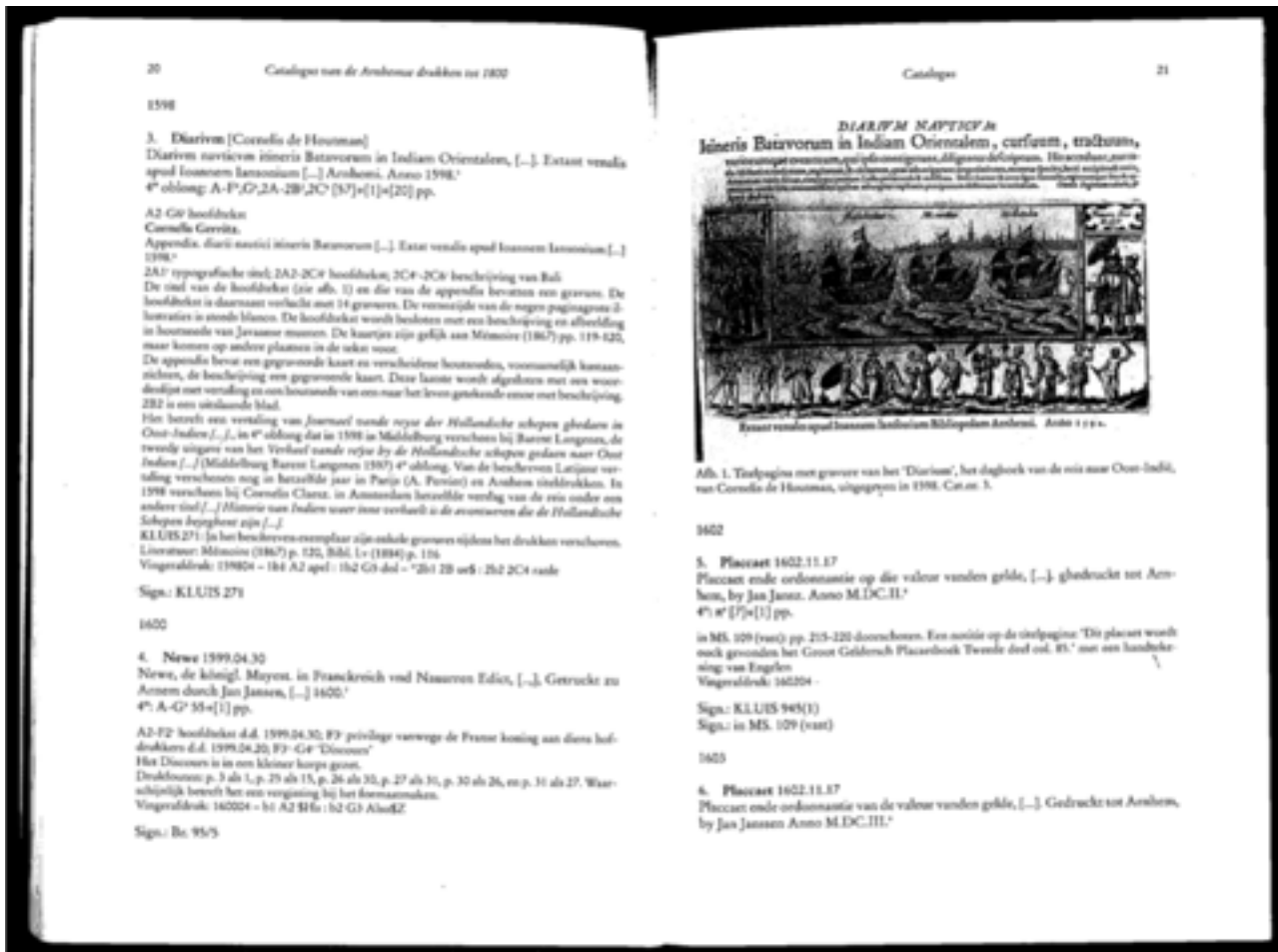

Cornelis de Houtman Eerste Schipvaart naar Indië (april 1595- augustus 1597) door Clarien van Harten

De editie van het Diarium die in de Rozet ligt, is een Latijnse vertaling van het Journaal vande reyse der Hollandsche schepen ghedaen in Oost-Indien [...] dat eerder in Middelburg bij Barent Langenes in 1597 verscheen. Dit is een tweede uitgave die ook bij hem gedrukt is. Deze tweede editie werd in het Engels vertaald en in februari 1598 in Londen gepubliceerd. De Amsterdamse concurrent Cornelis Claesz. drukte in datzelfde jaar ook D'Eerste Boeck van Willem Lodewycksz.

Het is de vraag of dit journaal (geheel of alleen de titelpagina) daadwerkelijk in Arnhem is gedrukt. Want het is onbekend of Jansz. voor 1599 een pers had, al zijn er wel vermoedens. Hij zou in dit geval dus ook als boekverkoper zonder pers kunnen zijn opgetreden; het woord 'bibliopolam' suggereert dit wel. Ook hier had hij overigens een licentie voor nodig. Maar het laten drukken in bijvoorbeeld Amsterdam was een kostbare zaak. Pas later –toen Jansz. een groot fonds had– is hij hiertoe over gegaan. Helaas is er (nog) geen exacte vergelijking gedaan d.m.v. de katernsignaturen met andere edities. Wellicht kan dat een definitief antwoord geven!

De afbeelding van de titelpagina, maar uit een Middelburgse editie: de vier schepen vertrekken uit de Amsterdamse haven. Links een Javaanse vorst, rechts Cornelis de Houtman.
Eronder: inwoners van Bali

Minstens vier mensen hebben tijdens deze reis een journaal bijgehouden: koopman Willem Lodewycksz., adelborst Franck van der Does, Cornelis Jansz. Turck (tolk) en schipper Jacob Jansz. Kakkerlak.

Met name het verslag van Lodewycksz is uitgangspunt voor de gedrukte tekst geweest: hij schreef het meest in de geest van de opdrachtgevers, de heren van de Compagnie van Verre (voorloper van de Oostindische Compagnie). Zijn verslag is aangevuld met informatie van o.a. Van der Does. De andere verslagen zijn pas eeuwen later uitgegeven.

Cornelis de Houtman, de bevelhebber (Gouda 1565 - Atjeh 1599)

Van Linschoten was in 1592 de eerste die via Kaap de Goede Hoop naar Indië is gevaren. Drie jaar later besloot de Oostindische Compagnie om Cornelis de Houtman en zijn broer Frederik naar Indië te sturen om daar handelscontracten af te sluiten. Lodewycksz. zegt duidelijk dat ze waren gekomen om

te handelen en niet om te 'cryghen' (vechten). Door Cornelis' krenterigheid verliep dit op de eerste reis niet zo erg succesvol.

Cornelis de Houtman was als bevelhebber gekozen omdat hij samen met zijn jongere broer Frederik in Lissabon op listige wijze geheim kaartmateriaal had bemachtigd.

De Compagnie vond Cornelis geen betrouwbaar leider: hij was onevenwichtig, opvliegend en ijdel. Zijn meerderen thuis hadden het gezag daarom opzettelijk verdeeld over een aantal hoofden. Belangrijke beslissingen moesten bijvoorbeeld door de *schippers* genomen worden. De Houtman kreeg op zijn tweede reis naar Indië in 1599 een lijst van instructies mee met een duidelijk beroep op overleg en zelfbeheersing. Hij moest naar advies luisteren, inlanders met respect behandelen, geen bloed vergieten en oppassen voor verraad door buitenlanders. Het heeft weinig geholpen. Cornelis is in 1599 door een onverantwoorde actie op de Molukken gedood.

Over de ijdelheid van Cornelis vertelt het journaal: kort nadat de Nederlanders de Javaanse kust hadden bereikt, ging Houtman in Bantam aan wal, volledig uitgedost in ongemakkelijk zittend satijn en fluweel, omgeven door een gevolg van zo'n twintig man, met een 'trompetter' voorop. Een van de onderofficieren hield een zonnescerm of 'tiresol' boven zijn hoofd, een voorrecht dat op Java niet zo zeer bedoeld was om te schuilen tegen de felle tropenzon als wel een indicatie van hoge sociale rang. Dit symbool van macht werd door Cornelis gekopieerd (*zie afbeelding pagina 2 - rechts*).

De gevaren van de reis

In april 1595 verlieten de vier schepen (de Amsterdam, het Duyfken, de Mauritius en de Hollandia) de Amsterdamse haven. De reis was lang en gevaarlijk. De Nederlandse vloot had 249 bemanningsleden in totaal, maar slechts 36 procent van hen zag Nederland terug.

De omstandigheden waren slecht en de gevaren talrijk. Regelmatig moest men ergens aan land gaan voor water en vers voedsel. De bevolking reageerde nogal eens -niet ten onrechte- uitgesproken vijandig.

De vloot werd bedreigd door vijandige Portugese schepen en er waren schermutselingen met piraten. Daarnaast waren er de nodige stormen, windstiltes, het varen door -gedeeltelijk onbekende- wateren, en vooral scheurbuik. Niet alleen veel matrozen, maar ook officieren stierven hieraan. Hun dood ging vaak gepaard met een afschuwelijk lijden. De pijnlijke symptomen van scheurbuik waren ontstekingen en los zittende (uitvallende) tanden. Men kreeg bloedingen en zwerende wonden waarbij lichaamsdelen langzaam wegrotten.

Verder waren er de ratten. We lezen: 'tijdens de reis wilden de maten het lichaam van hun overleden kameraad ophalen, maar ze zagen dat ratten een van zijn ogen en de helft van zijn mond hadden weggevreten. Ze hadden ook aan zijn handen geknaagd en zijn vingers waren al in stukken gebeten.'

Honger was spreekwoordelijk aan boord. Op een van de schepen was de bottelier ofwel de hofmeester zo gelukkig in het ruim een vat stokvis te vinden.

Het stonk zo dat ze het thuis op de mesthoop zouden hebben gegooid, maar op 23 juli 1597 at de bemanning het met smaak: een delicatessen.

Geweld lag altijd op de loer. Niet alleen als men aan land ging, of aangevallen werd, maar ook op de schepen zelf. De zeelieden waren over het algemeen van 'laag allooi' en de leiding was zwak. Dus vechtpartijen waren aan de orde van de dag.

Een voorbeeld: Officier Cornelis Luyten was als provoost belast met het handhaven van de orde. Maar juist hij bedreigde de kapitein van de Amsterdam en zei dat hij alles kort en klein zou slaan als ze geen betere kwaliteit bier kregen, in plaats van het bocht dat alleen door varkens te zuipen was. Luyten probeerde enkele mannen over te halen om mouterij te plegen door de pinas over te nemen en kapers te worden. Hij bedreigde de kapitein daarbij met een mes en dreigde verscheidene officieren te lijf te gaan. Uiteindelijk werd hij verhoord, schuldig bevonden en veroordeeld om in Madagaskar achter te blijven. Men hoorde nooit meer iets van hem. Het gewelddadige gedrag van Cornelis Luyten illustreert dat strenge discipline en zware straffen aan boord van levensbelang waren.

Lodewycksz., de hoofdauteur

Koopman Willem Lodewycksz. was waarschijnlijk een intelligente, ontwikkelde man uit de zuidelijke Nederlanden, die, zoals hij in zijn voorwoord schreef, begerig was 'om vreemde landen te duerwandelen'. Hij heeft de meest uitgebreide beschrijving van de reis gegeven. Hij besteedde ook aandacht aan de exotische flora, fauna en de samenlevingen die zij ontmoetten. Hij was de eerste Europeaan die Bali uitvoerig beschreven heeft.

Lodewycksz. had een voor die tijd ongebruikelijke sympathie voor dieren, bijvoorbeeld voor schildpadden en vliegende vissen. Hij heeft het weliswaar over de smakelijkheid van deze dieren, maar bekritiseert de wrede manier waarop de bemanning jacht maakte op deze dieren .

Hij hekelt met name het martelen van haaien. 'Ende alzo hy [de haai] onlieflijk is om te eten, so vanghen de bootsghesellen de selve om hare ghenoechte mede te houden, steecken hem zijn ooghen uit, oft binden hem een hout aende steert oft botige [tonnetje], laten hem alsdan weder inde zee vallen, waer hy groote toormenten ende pyne door lijdt'.

Ook voor het wrede plezier waarmee de mannen vogels doden, heeft hij geen goed woord over.

Net als bij andere auteurs vermengt Lodewycksz. mythen en werkelijkheid. Zo schrijft hij dat ze het eiland van de legendarische Sint Brandaen passeren, een eiland dat nooit bestaan heeft.

En een illustratie in Lodewycksz.' boek toont een Malagassische 'salamander' midden in een zee van vuur; het dier zweeft nogal dreigend voor een Nederlandse koe (die een Indonesische waterbuffel moet voorstellen). Salamanders komen op Madagaskar niet voor, maar volgens een oud bijgeloof konden deze magische dieren de kracht van het vuur neutraliseren, en daardoor in de vlammen leven, waarbij ze aan het vuur gelijk konden worden.

Hier volgen een aantal opmerkelijke fragmenten uit De Eerste Schipreis. Ze zijn grotendeels ontleend aan het verslag van Lodewycksz.

Aan wal op Madagaskar

De vloot landde in oktober 1595 op Madagaskar. De vier Nederlandse schepen konden dit eiland nauwelijks bereiken. Maar het moest, want de bemanning was er vreselijk aan toe. Ze gingen uiteindelijk aan de westkust voor anker, in de St.-Augustinusbaai. Tussen oktober en december 1595 heeft de bemanning zich daar herhaaldelijk gewelddadig gedragen.

Het begon al slecht toen de zieken aan land gebracht werden. Zij schijnen vrijwel onbewaakt en onverzorgd vlakbij het strand gelegen te hebben.

Lodewycksz., Van der Does en Turck vertellen dat de inboorlingen hen lastig kwamen vallen. Deze naakte, ernstig verzwakte zieke zeelieden wisten de overvallers met hun vuurwapens te verjagen. Met de nodige moeite en pas nadat een deel van de patiënten mishandeld en beroofd was.

Om wraak te nemen zijn de schepelingen uitgebreid aan het plunderen geslagen. Lodewycksz. schrijft: Op 26 oktober gingen enkele mannen op vogeljacht, want geroosterde papegaai was een lekkernij. Zij stuitten op enkele hutten van inboorlingen. De bewoners vluchtten, behalve een wever die zonder reden gevangengenomen werd. Ook een aantal vredige vissers die vis kwamen verkopen, werden aangevallen. Tijdens het gevecht werd een inheemse man gedood. Verscheidene anderen raakten gewond, terwijl één man, twee vrouwen en vier kinderen als gevangenen werden meegenomen

Het plunderen van dorpen en het gijzelen en doden van onschuldige mensen ging door, ook al brachten de strooptochten weinig op. Het ruwe gedrag van de bemanning bracht de Malagassiërs ertoe om terug te slaan.

Op 26 november gingen de Nederlanders opnieuw op vee uit. Diezelfde middag kwamen enkele 'wilden' naar het kamp met de mededeling dat zij ossen te koop hadden. Zij hebben toen stuurman Claes Jansz., die ongewapend naar hen toe was gegaan, gedood. Lodewycksz. zegt duidelijk dat de Malagassiërs kwamen om wraak te nemen voor de vele wreedheden die zij hadden ondergaan. Zij werden steeds schuwer door het (volgens Van der Does) schandelijke gedrag van de Hollanders. Razend om de actie van de inboorlingen stuurden de Nederlanders strafpatrouilles uit. Zij brandden op 28 november een dorp van tweehonderd hutten plat toen ze probeerden wat vee te vangen, maar ze konden 'helaas' geen mensen vinden om te gijzelen of te doden.

In december voer de vloot verder, maar moest binnen drie weken naar Madagaskar terugkeren omdat er opnieuw bemanningsleden ziek werden en stierven. De schepen gingen toen voor anker in Noordoost-Madagaskar en bleven daar van 26 januari tot 12 februari 1596. Bij deze ankerplaats was volop zoet water en er waren grote hoeveelheden citrusvruchten, waardoor de scheurbuiklijders konden genezen.

De mensen die hier woonden, leefden van de landbouw; ze waren gastvrij en vriendelijk. Ze produceerden ook alcohol (uit rijst en honing) die ze uit een runderhoorn dronken. Volgens Van der Does was deze drank vergelijkbaar met het zoete Londense bier. Dronkenschap was hier normaal. Lodewycks en Van der Does beweren dat de 'Coninc'en zijn mensen vaak volkomen laveloos door hun vrouwen thuisgebracht moesten worden. Er was een kroeg waar de zeelieden graag samen met de inboorlingen zaten te drinken. Dat liep nogal eens op vechtpartijen uit.

De protestantse bemanningsleden verdienden goed aan de rozenkransen ('pater nosters') die zij in grote hoeveelheden hadden meegebracht. Ze gebruikten de katholieke heilige kralen als betaalmiddel.

Op 1 februari verbood een plaatselijk leider elke vorm van handel omdat hij bang was voor een tekort aan rijst, vlees en fruit.

Daarom probeerde de vloot opnieuw om de Indische Oceaan over te steken. Maar zij werd door een vreselijke storm verrast en naar de kust teruggedreven. Drie schepen strandden bijna en de sloepen sloegen stuk op het strand. De bewoners van een dorp vernielden de boten verder, om het ijzer eruit te slopen.

Verscheidene dagen later gingen 48 gewapende mannen aan land, vermoedelijk om enkele inlandse boten te kopen. Dit plan werd niet begrepen, en de zeelieden ondervonden tegenstand. Nadat ze verscheidene Malagassiërs gedood hadden, overvielen ze een dorp, gijzelden een klein meisje, plunderden de huizen en staken alles in brand. De gecensureerde tekst van Lodewycksz. vermeldt dat de brand per ongeluk uitbrak. Een eerlijker getuige concludeert: 'Dit was den danck, die sij hadden van ons gespijst te hebben'.

Indië

Uiteindelijk wist De Houtman met zijn vier schepen Java te bereiken.

De Portugezen waren al driekwart eeuw in de Indonesische archipel en zagen niet graag concurrenten. Ze vertelden aan het Javaanse hof dat de Nederlanders in werkelijkheid Engelsen waren, dat wil zeggen geen kooplieden maar zeerovers.

De gemakkelijkste manier om het ongelijk van de Portugezen te bewijzen was een contract afsluiten. Maar Cornelis de Houtman was nogal krenterig; hij bleef maar sjacheren. Dat deed afbreuk aan zijn geloofwaardigheid en het duurde lang voordat hij handelscontracten binnengehaald had.

Bantam (West-Java) was de plaats waar de Nederlanders in Azië voor het eerst voet aan wal zetten. Dit was niet zo verwonderlijk omdat zij vanaf Madagaskar recht over de Indische Oceaan waren gevaren; met die koers kwam men -in principe- vanzelf bij Straat Sunda.

Omstreeks 1600 was Bantam één van de belangrijkste stapelmarkten van Zuidoost-Azië, mede vanwege de grote export van peper. Hier kwamen praktisch alle belangrijke Aziatische en Europese handelsnaties samen.

In Bantam ontmoetten de Hollanders Chinezen, Turken, 'Moeren', Malabaren, Javanen, Bengalezen en Molukkers, allemaal kooplieden die allang gewoon waren aan de regel: geen ruilhandel, maar baar geld.

Eind augustus werd de toestand kritiek. De gouverneur van Bantam nam Cornelis de Houtman en acht anderen onder wie Lodewycksz. gevangen. Daarom blokkeerde de vloot de haven en werd de stad gebombardeerd. Na anderhalve maand kwamen de Nederlanders vrij door losgeld te betalen, dat na veel gesjacher neerkwam op tweeduizend realen. Nadat de gijzelaars veilig waren teruggekeerd, verlieten de Nederlanders de baai van Bantam om in oostelijke richting te vertrekken.

Bantam door de ogen van Lodewycks

Lodewycks heeft Bantam uitgebreid beschreven. Hij heeft (omdat hij zo lang gevangen zat) ook uit Portugese bronnen geput.

Hier volgt een aantal van zijn interessante waarnemingen:

Bantam is een ommuurde stad. De huizen staan tussen de vele kokospalmen die de stad rijk is. De vele vreemdelingen moeten buiten de stadsmuren wonen. De stad heeft drie grote markten, waar het elke dag druk is en waar van alles te koop is.

In de stad staat een grote, houten moskee. De notabelen hebben een eigen moskee in hun huis. De straten zijn ongeplaveid en erg vies; het water, waar men voortdurend doorheen moet lopen of varen, is smerig. Er zijn geen bruggen.

De Bantammers maken brandewijn van rijst en kokos. Die verhandelen ze. De Javanen drinken deze drank in het geheim, want alcohol is door Mohammed verboden.

In augustus en september is de handel op zijn hoogtepunt, want dan is de peper rijp. De Houtman heeft toen volop nootmuskaatnoten gekocht. En een overvloed aan leeftocht ingeslagen: Hoenders, Herten, Visch, Rijs, veelderhande fruyten, als Avanas, Coquos, Bonanas, Manges. enz.

De Chinezen in Bantam

De Chinezen zijn de grootste handelaars. Als ze een paar jaar in de stad blijven, kopen ze één of meer vrouwen. Als ze weggaan, verkopen ze de vrouwen weer, eventuele kinderen nemen ze mee naar China.

Ze hebben een merkwaardige godsdienst: ze bidden tot de duivel. Dat doen ze omdat de God goed is: bij hem is dus niks te 'halen'. De duivel is slecht, maar hij is te vermurwen. Dus moet je bij de duivel zijn om je lot te verbeteren.

In hun huizen hebben ze grote geschilderde duivels waar ze waskaarsen voor aansteken. Hoe afgrijselijker de duivel, hoe meer ze tot hem zingen en bidden. Ze weten overigens niks van de wederopstanding; dood is dood.

Het Chinese volk leeft in Bantam erg arm. Ze pakken elk werk, hoe smerig ook, aan om geld te verdienen. Als ze wat gespaard hebben, nemen ze dat mee naar China. Chinezen hebben altijd een weegschaal bij zich. En ze zijn altijd aan het handelen. Vooral in zijde, naaigaren en porselein.

De vrouwen van Bantam

De Bantamse vrouwen zijn lui. Ze kauwen de hele dag op betelbladeren en voeren niks uit. Ze hebben slavinnen wier taak het is om hen op het hoofd te krabben en om hun billen te wassen.

Een man heeft behalve een echtgenote ook bijvrouwen, die haar moeten dienen: hoe meer vrouwen deze hoofdvrouw omringen (soms wel tien of twintig), hoe hoger haar status. Deze bijvrouwen krijgen meestal geen kinderen, want ze moeten voor de kinderen van de echtgenote zorgen.

Bijvrouwen zijn niet meer dan koopwaar.

Qua kleding is er nauwelijks verschil tussen arm en rijk. Want alle vrouwen dragen een lange katoenen of zijden doek -tot net boven de borsten- die rond het middel met een andere doek vastgeknoopt wordt.

Ze lopen op blote voeten en dragen het haar in een soort knoop. Bij feestelijke gelegenheden dragen rijke dames een gouden kroon en veel gouden of zilveren ringen om de armen.

De vrouwen (en ook de mannen) zijn erg schoon, want ze baden wel vijf of zes keer op een dag. Als ze 'zich ontlast hebben of gemeenschap hebben gehad', gaan ze tot hun hals het water in om zich te wassen. Iedereen doet dat. Daarom is het water in Bantam erg ongezond. Wij hebben veel mannen verloren die van hiervan gedronken hebben.

Ook de mannen zitten de hele dag op een matje betelbladeren te kauwen. De arme slaven moeten al het werk doen.

Er wordt de hele dag muziek gemaakt. Tot diep in de nacht dansen de vrouwen op het 'groot gheraes van Beckens ende Instrumenten'. Ze bewegen daarbij hun hele lichaam, vooral hun schouders en hun armen. De mannen kijken toe terwijl de vrouwen hun best doen om hun aandacht te trekken en 'een beurt te krijgen'.

Er werden handelscontracten m.b.t. peper en nootmuskaat afgesloten. De Hollanders boden ten afscheid cadeaus aan aan de inwoners van Bantam die hen geholpen hebben.

Maar de Portugezen bedierven de goede stemming. Uiteindelijk verbood de gouverneur de Hollanders om nog meer peper te kopen. Onderhandelingen hielpen niet.

De reis wordt vervolgd

Een maand later lieten ze het anker vallen bij Sedajoe. Misleid door beloften van peper en kruidnagels en verlokt door zeldzame cadeaus lieten de officieren van de Amsterdam zo'n tweehonderd Javanen aan boord komen. Ze dachten dat ze gastvrijheid verleenden aan de plaatselijke heerser en zijn gevolg. Maar binnen enkele minuten waren er twaalf mannen gedood en de wanhopige bemanning slaagde er ternauwernood in om de aanvallers over de reling te drijven. Het verlies van twaalf doden en twee gewonden was ernstig voor een bemanning die maar 27 man telde. De gedecimeerde bemanning van de Amsterdam werd onhandelbaar, wantrouwig en achterdochtig.

Drie dagen later lagen ze voor de kust van Madura, waar ze prauwen vol mannen op hun schip af zagen komen. Ze vuurden een kanonskogel af op de voorste boot, waarbij bijna alle inzittenden -onder wie de plaatselijke leider en

een belangrijke religieuze leider- werden gedood. Maar vermoedelijk hadden deze Madoerezen vriendschappelijke bedoelingen.

In 1599 namen ze wraak op de volgende Hollandse vloot die in hun gebied kwam.

In *september 1596* was het tijd om de terugreis te aanvaarden. Er werd water en voedsel ingeladen. En natuurlijk koopwaar. Dit ging niet zonder schermutselingen met Javaanse schepen waarvan men, vaak ten onrechte dacht, dat het vijanden waren. Als het lukte om aan land te komen, was het niet altijd makkelijk om water te vinden.

In *november 1596* voeren ze verder. Op verschillende plekken werd peper gekocht en op de Molukken werden kruidnagelen ingeslagen; een gelukje want die zijn maar eens in de drie jaar rijp

Eind *januari 1597* moest er op Bali weer water en vers voedsel ingeladen worden. Dat ging makkelijk want de Balinezen waren vijanden van de Portugezen die een groot deel van de archipel beheersten.

De koning zag er fantastisch uit: zijn garde droeg speren met punten van ijzer of van goud en hij reed op een wagen die getrokken werd door twee witte buffels. Hij voorzag de Hollanders dagelijks van vers fruit en ze kochten er twee smakelijke varkens.

Ook de terugreis verliep bepaald niet zonder tegenslagen, melden de schrijvers. De bemanning was al behoorlijk gedecimeerd. In januari hebben ze daarom het schip de Amsterdam achter moeten laten en in brand gestoken. Er volgde onenigheid over de koers die gevolgd moet worden.

Daarnaast waren er de gewone gevaren: piraten, Portugezen, windstiltes en stormen.

Een van de schepen werd steeds wrakker en er ontstond lekkage. Vervelend bij een vliegende storm uit het noordwesten.

De drie schepen (de *Hollandia*, de *Pinas* en de *Mauritius*) werden uit elkaar gedreven en bereikten -los van elkaar- eind mei eindelijk St. Helena. Vandaar af vervolgden ze gezamenlijk de reis. Gelukkig was het weer verder redelijk goed.

In *augustus 1597* werd eindelijk de thuishaven (Amsterdam) bereikt. Net op tijd, want de bemanning was door alle ontberingen ontzettend verzwakt.

Populariteit

Het reisverslag van de deze Eerste Schipvaart werd opvallend snel gedrukt en herdrukt. En er werden vertalingen in het Duits, Engels, Frans en Latijn gemaakt.

De belangstelling voor reisliteratuur nam vanaf het einde van de 16e eeuw steeds meer toe. Het steeds grotere lezerspubliek verslond de spannende, soms bloedstollende avonturen met de bloemrijke beschrijvingen van exotische mensen, dieren en planten. De 'heren van de handel' waren erg geïnteresseerd in het bijgevoegde kaartmateriaal en in topografische beschrijvingen.

In de zeventiende eeuw verschenen er ruim 450 reisboeken waaronder vertalingen en herdrukken. De legendarische reis van Bontekoe scoorde erg hoog (nog in onze tijd met *De scheepsjongens van Bontekoe*).

Toegift: Frederick en Cornelis de Houtman

Frederick de Houtman is tijdens de Eerste Scheepsreis met zijn oudere broer mee gevaren. Maar in de verslagen speelt hij geen rol. Hij voer in 1599 weer mee naar Indië om peper te halen uit het machtige sultanaat Atjeh in Noord-Sumatra. Door onvoorzichtigheid vond Cornelis daar de dood. De sultan van Atjeh, die aan de kant van de Portugezen stond, beval de Nederlandse schepen die voor de kust voor anker lagen, aan te vallen. De Houtman liet een groot aantal Atjehers aan boord komen en werd in het daarop volgende gevecht gedood terwijl zijn broer, Frederick, gevangen werd genomen en drieëntwintig maanden als gevangene in Atjeh bleef.

Frederick de Houtman (Gouda 1527?-1627) was een leergierig, open en flexibel mens. De beschrijving van zijn gevangenschap (zijn Cort Verhael) spreekt boekdelen. Frederick heeft toen Maleis geleerd. Hij is door de sultan van Atjeh gespaard omdat hij deze taal vloeiend sprak. Hij vertaalde Nederlandse documenten in het Maleis en omgekeerd.

Intussen leed hij honger: 'Kreech anders niet als een weynich droge rijs van den coninck; die wy selver coocken mosten, welcke ick qualijck geleert hadde, doch mosten patientie hebben ende stellen my na de staet ende het land, daer ick in was, mijn aldus hier generende met den hungerigen buyck.'

Om zijn hongerdieet te verbeteren stelde hij voor een kruitmolen ('bossecruytmolen') te maken voor de productie van buskruit. Dat mislukte omdat de plaatselijke handwerkslieden 'weinig condon, oock weynich quamen wercken'. Hij overleefde de bekeringspogingen van de vrome Atjehers omdat hij met hen in hun eigen taal kon discussiëren. Frederik schetst in zijn Cort Verhael een prachtig theologisch debat tussen hemzelf, de vrome calvinist en de imams met hun bekeringsijver die genoten van zijn welsprekende betoog. Frederick de Houtman werd de eerste gouverneur van Ambon (1605-1611). Tijdens Coens eerste ambtsperiode als gouverneur-generaal werd Houtman benoemd tot Raad van Indië (1619-1621). Na Coens beruchte 'pacificatie' van de Banda-eilanden werd hij de eerste gouverneur van de Molukken (tot 1623). Vanaf 1624 woonde hij in Alkmaar, waar hij schepen werd.

====

Literatuur

= *Paradijzen van weleer* (1998) – E.M. Beekman

Koloniale literatuur uit Nederlands-Indië, 1600-1950

= *Full text of "De eerste schipvaart der Nederlanders naar Oost-Indië onder Cornelis de Houtman, 1595-1597; journalen, documenten en andere bescheiden, uitg. en toegelicht door G.P. Rouffaer en J.W. Ijzerman"*

= *Bibliotheekpersoneel Erfgoedcentrum m.n. Ferry Reurink*

= *Internet: diverse websites*